

**ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

**EXEMPTION FROM CRIMINAL RESPONSIBILITY
FOR EVASION OF TAXES, DUTIES (COMPULSORY PAYMENTS)
UNDER THE LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES**

Олійниченко В.В.,

*пошукувач сектору дослідження
кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

Стаття присвячена дослідженню спеціальних приписів кримінальних кодексів зарубіжних країн щодо звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). З огляду на проведений аналіз кодексів країн пострадянського простору та Європи робиться висновок про необхідність врахування їхньої законодавчої техніки при конструюванні норми про звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а також про доцільність її існування в Кримінальному кодексі України.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), зарубіжний досвід.

Статья посвящена исследованию анализа специальных положений уголовных кодексов зарубежных стран об освобождении от уголовной ответственности за умышленное уклонение от уплаты налогов, сборов (обязательных платежей). Учитывая проведенный анализ кодексов постсоветских и европейских стран, делается вывод о необходимости учета их законодательной техники при конструировании нормы об освобождении от уголовной ответственности за умышленное уклонение от уплаты налогов, сборов (обязательных платежей), а также о целесообразности ее существования в Уголовном кодексе Украины.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, уклонение от уплаты налогов, сборов (обязательных платежей), зарубежный опыт.

The article is devoted to research the provisions of Criminal Codes of foreign countries about criminal responsibility for evasion of taxes and duties. An analysis of the codes of post-Soviet and European countries, the author concluded that their legislative technique is taken in account the Criminal Code of Ukraine and necessity taking into account their legislative technique when designing the norm of exemption from criminal responsibility for evasion of taxes and duties and as well as the necessity of its existence in the Criminal Code of Ukraine.

Key words: exemption from criminal responsibility, evasion of taxes and duties, foreign experience.

Постановка проблеми. Посткримінальна суспільно корисна поведінка злочинця, як правило, повинна заохочуватися державою. Для особи, яка умисно ухилилася від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), така реакція держави на вчинене нею суспільно небезпечно діяння передбачена ч. 4 ст. 212 Кримінального кодексу України, відповідно до якої особа звільняється від кримінальної відповідальності у разі сплати нею до притягнення до кримінальної відповідальності цих податків, зборів (обов'язкових платежів), а також відшкодування шкоди, завданої державі їхньою несвоєчасною сплатою.

Водночас із метою вивчення доцільності наявності вищезазначеного положення в чинному кримінальному законодавстві України, визначення подальшого розвитку цього субінституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також необхідності врахування зарубіжного досвіду з означених питань виникає потреба в дослідженні аналогічних положень кримінальних кодексів країн пострадянського простору та Європи.

Актуальність дослідження обґрунтовується необхідністю врахування зарубіжного досвіду при

здійсненні законотворчої функції вітчизняними компетентними державними органами, а також доцільністю внесення подальших змін до положень, які закріплені в ч. 4 ст. 212 КК України.

Стан опрацювання. Варто зазначити, що злочин, який полягає в умисному ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), неодноразово досліджувався в наукових працях П.П. Андрушка, Л.П. Брич, В.М. Вересова, П.Т. Геги, Д.І. Голосніченка, А.Є. Гутника, О.О. Дудорова Я.М. Кураш, В.Р. Мойсика, В.В. Молодика, В.М. Поповича, Г.О. Усатого та інших дослідників. До того ж найбільш ґрунтовним дослідженням міжнародного досвіду з питань звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) є робота О.О. Дудорова [1]. Водночас з огляду на те, що з часу опублікування зазначеної праці (2006 р.) минуло вже 12 років, звернення до цієї проблеми не втратило своєї актуальності, адже за цей час як до кримінального законодавства України, так і до багатьох зарубіжних кримінальних кодексів було внесено низку змін у частині податкових злочинів, зокрема розширено зміст їхніх положень.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу між наявними положеннями щодо звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у кримінальних кодексах європейських і пострадянських країн, встановлення типових складових для підстави та передумови для звільнення від кримінальної відповідальності за вказаний злочин.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з євроатлантичною інтеграцією та виконанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, прагненням України до міжнародного простору й пов'язаною з цим потребою в гармонізації її законодавства із законодавством Європейського Союзу важливого значення набуває проведення аналізу кримінального законодавства передових європейських країн із питань звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Втім, зважаючи на те, що Україна тривалий час була об'єднана єдиним геополітичним простором з іншими пострадянськими країнами, а її кримінальне законодавство має типову історію розвитку та спільні риси із кримінальним законодавством пострадянських країн, досліджуючи звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), варто насамперед проаналізувати аналогічні положення кримінальних кодексів країн колишнього СРСР. Останні можна умовно поділити на дві групи: країни, кримінальні кодекси яких містять заохочувальну норму, та країни, у кримінальних законах яких такий спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності непередбачений.

Так, окремо не надається оцінка позитивним посткримінальним діям особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що полягає в умисному ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), у кримінальних кодексах таких країн: Республіки Білорусь [2], Республіки Вірменія [3], Естонської Республіки [4], Латвійської Республіки [5], Литовської Республіки [6], Республіки Молдова [7], Республіки Туркменістан [8]. Однак аналізовані заохочувальні приписи знаходять своє відображення в нормах кримінальних кодексів Азербайджанської Республіки, Республіки Грузія, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан. Розглянемо їх детальніше.

Так, згідно із приміткою до ст. 213 Кримінального кодексу **Азербайджанської Республіки** [9] особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені ст. 213.1 (ухилення від сплати податків або внесків по обов'язковому державному соціальному страхуванню в значному розмірі) та ст. 213.2 (ті самі діяння, вчинені організованою групою або у великому розмірі), звільняється від кримінальної відповідальності в разі повного відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок злочину. Як бачимо, наведена норма загалом вказує на підставу звільнення без її конкретизації, на відміну, наприклад, від Кримінального кодексу **Рес-**

публіки Казахстан [10], ст. 245 якого згідно із Законом Республіки від 3 липня 2017 р. № 84-VI було доповнено приміткою, відповідно до якої особа, що вперше ухилилася від сплати податку та (або) інших обов'язкових платежів до бюджету, звільняється від кримінальної відповідальності в разі добровільної сплати заборгованості по податках та (або) інших обов'язкових платежах до бюджету, а також пені, встановлених законодавством Республіки Казахстан.

Так само передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, який полягає в умисному ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), й у Кримінальному кодексі **Киргизької Республіки** [11], згідно з приміткою до ст. 213 якого в разі добровільного погашення всієї суми податкової заборгованості, включно зі штрафами й пеню, кримінальне переслідування особи підлягає припиненню на будь-якій стадії кримінального процесу. До того ж це положення поширюється на діяння, які полягають в ухиленні від сплати митних платежів (ст. 210), ухиленні фізичної особи від сплати податків (ст. 211), ухиленні індивідуального підприємця від сплати податків і обов'язкових страхових внесків (ст. 212), ухиленні від сплати податків та обов'язкових страхових внесків посадових осіб господарюючих суб'єктів (ст. 213). Однак, на відміну від аналогічних положень вже наведених кодексів, вказаний припис містить положення щодо відсутності заборон його неодноразового застосування до особи, яка ухилилася від сплати податків, а також щодо можливості сплати податкової заборгованості за кошт суб'єкта господарювання.

Особливістю Кримінального кодексу **Російської Федерації** [12] є те, що він містить положення щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), які підлягають сплаті, окремо для фізичної та юридичної особи, хоча при цьому передумови й підстава цього звільнення викладені ідентично. Так, згідно з приміткою до ст. 198 КК РФ (ухилення фізичної особи від сплати податків, зборів та (або) фізичної особи – платника страхових внесків від сплати страхових внесків), особа, яка вперше вчинила злочин, передбачений цією статтею, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона повністю сплатила суми недоїмки й пені, а також суму штрафу в розмірі, що визначається Податковим кодексом Російської Федерації. Також згідно з приміткою до ст. 199 КК РФ (ухилення від сплати податків, зборів, що підлягають сплаті організацією, і (або) страхових внесків, що підлягають сплаті організацією – платником страхових внесків), особа, яка вперше вчинила злочин, передбачений цією статтею, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо цією особою або організацією, ухилення від сплати податків, зборів, страхових внесків якій ставиться цій особі, повністю сплачено суми недоїмки й пені, а також суму штрафу в розмірі, що визначається Податковим кодексом Російської Федерації.

Дещо по-іншому визначається передумова та підстава для звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) за законодавством **Республіки Таджикистан** [13]. Так, згідно з приміткою до ст. 292 Кримінального кодексу Республіки Таджикистан, якщо відносно особи порушено кримінальну справу за ст. ст. 291, 292 і 293 цього Кодексу (ухилення від сплати митних платежів, ухилення від сплати податків і (або) зборів з юридичної особи, ухилення фізичної особи від сплати податків і (або) зборів) та у процесі розслідування або судового розгляду кримінальної справи особа виплатить усю суму митних платежів, податків і (або) зборів із відсотками і штрафами, вона звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ст. 72 цього Кодексу. До того ж ст. 72 регламентовано звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Згідно зі ст. 184 Кримінального кодексу **Республіки Узбекистан** [14] особа, яка вперше вчинила ухилення від сплати податків або інших обов'язкових платежів, звільняється від відповідальності, якщо вона протягом тридцяти днів із дня отримання рішення органу державної податкової служби за результатами розгляду матеріалів податкової перевірки повністю відшкодувала завдані державі збитки у вигляді податків та інших обов'язкових платежів, зокрема пені та інших фінансових санкцій. Водночас у цій же статті міститься положення, відповідно до якого в разі повної сплати податків та інших обов'язкових платежів на навмисно приховане заниження прибутку (доходу) не застосовується покарання у вигляді обмеження волі та позбавлення волі.

Відповідно до примітки до ст. 218 Кримінального кодексу Республіки Грузії [15] передбачена цією статтею кримінальна відповідальність (за умисне ухилення від сплати податків у великих розмірах, а також за те саме діяння, вчинене: а) неодноразово; б) в особливо великому розмірі; в) групою осіб за попередньою змовою) на особу не накладається в разі сплати, відстрочки або коригування призначеної до сплати основної суми протягом 45 робочих днів після отримання акта податкової перевірки або призупинення зобов'язання по його сплаті на підставі закону.

Отже, на підставі вивчення досвіду країн пострадянського простору можна констатувати, що спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) є характерним для їхніх кримінальних законів. При цьому їхньою спільною рисою є те, що необхідною вимогою до підстави для звільнення є повне відшкодування несплачених податків, а також відповідних санкцій за їхню несвоєчасну сплату. Інші вимоги до підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у кримінальному законодавстві країн пострадян-

ського простору дещо різняться. Зокрема, за кримінальними законами деяких із досліджених країн особа може бути звільнена лише в разі особистого відшкодування особою податків і відповідних штрафних санкцій (Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан) або, наприклад, виключно в разі добровільного відшкодування податків і відповідних штрафних санкцій (Киргизька Республіка, Республіка Казахстан). Також у деяких кримінальних законах пострадянських країн містяться вимоги до передумови для такого звільнення: у кримінальних кодексах Республіки Азербайджан, Республіки Казахстан, Російської Федерації, Республіки Узбекистан зазначено, що положення про звільнення застосовуються виключно в разі вчинення умисного ухилення від сплати податків вперше. До того ж у кримінальному законодавстві Киргизької Республіки та Республіки Таджикистан вказано, що особа звільняється у зв'язку зі сплатою на будь-якій стадії досудового або судового розгляду.

Що стосується кримінального законодавства країн Європи, то їхні кодекси також можуть бути диференційовані на ті, в яких звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків як окремих субінститут передбачено, та ті, де такого субінституту немає. Так, окремо не міститься положення про можливість звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів у кримінальному законодавстві таких країн: Австрії [16], Албанії [17], Болгарії [18], Боснії та Герцеговини [19], Данії [20], Македонії [21], Республіки Польща [22], Республіки Сербія [23], Республіки Угорщина [24], Фінляндії [25], Франції [26], Республіки Хорватія [27], Республіки Чорногорія [28], Швейцарії [29], Швеції [30, с. 12]. Незважаючи на це, кримінальні закони деяких з указаних країн (зокрема, кримінальні кодекси Республіки Болгарія, Боснії та Герцеговини, Республіки Польща, Федеративної Республіки Німеччини) містять спеціальні положення щодо посткримінальної позитивної поведінки особи за вчинення умисного ухилення від сплати податків при вирішенні питання про подальше звільнення або можливість звільнення особи від кримінального покарання за вчинений нею злочин. Крім того, Кримінальний кодекс Республіки Польща хоча й не містить спеціальних положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які умисно ухилились від сплати податків, однак він не є єдиним кримінальним законом, чинним на території Польщі. Поряд із Кримінальним кодексом у республіці застосовуються й інші закони, що передбачають норми про кримінальну відповідальність, зокрема, Кодекс про податкові злочини («Kodeks karny skarbowy»). До того ж такі закони за змістом ст. 116 КК можуть містити норми, які скасовують застосування положень Загальної частини КК [31, с. 8]. Так, згідно з ч. 1 ст. 16 Податкового кримінального кодексу Польщі [32] злочинець не повинен підлягати покаранню за податковий зло-

чин, якщо після вчинення злочину останній повідомить про вчинене відповідний орган, призначений для судового розгляду, та розкриє суттєві факти про його вчинення, зокрема осіб, які брали участь у його вчиненні. Також ч. 2 вказаної статті передбачено, що положення ч. 1 застосовується в разі, якщо за вчинений злочин у строк, встановлений компетентним органом підготовчого провадження, суми податкового зобов'язання повністю сплачено. До того ж зазначений законодавчий акт містить вимоги як до форми повідомлення (ч. 4) та моменту подачі повідомлення (ч. 5), так і до особи-злочинця. Зокрема, повідомлення особи про вчинений злочин повинно бути здійснено в письмовій формі або в усній формі протокольно. Водночас повідомлення не вважається належним, якщо воно здійснено: 1) тоді, коли правоохоронні органи вже документували діяльність про злочин або фіскальне правопорушення; 2) після початку здійснення правоохоронними органами відповідних слідчих дій, зокрема обшуків, проведення експертиз. Також положення ч. 1 не застосовується до правопорушника, який: 1) керував виконанням фіскального правопорушення; 2) із використанням залежності іншої особи доручив їй зробити заборонений акт; 3) організував групу чи угруповання з метою здійснення фіскального правопорушення (якщо тільки повідомлення, зазначене в ч. 1, не було зроблено всіма членами групи); 4) переконав іншу особу вчинити фіскальне правопорушення або інший злочин, щоб у подальшому проти особи-виконавця було порушено кримінальне провадження.

Щодо другої групи європейських країн, то спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів міститься в законодавстві таких країн Європи, як, наприклад, Іспанія, Сан-Марино, Чеська Республіка.

Так, згідно з ч. 4 ст. 305 Кримінального кодексу **Іспанії** особа, яка завдала шкоду державній або місцевій скарбниці, автономії шляхом ухилення від сплати податків, звільняється від кримінальної відповідальності в разі, якщо ця особа самостійно погасила свої податкові зобов'язання [33, с. 97–100]. При цьому вказаний КК вимагає, щоб зазначені посткримінальні дії були вчинені особою до моменту початку перевірки, спрямованої на визначення правильності її податкових зобов'язань.

Відповідно до положень ст. 389 Кримінального кодексу **Сан-Марино** (ухилення від сплати податків) сплата фіскальних податків, здійснена до виконання вироку, погашає злочин [34].

Згідно зі ст. 242 Кримінального кодексу **Чеської Республіки** (ефективне каяття) кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, соціального забезпечення й аналогічних обов'язкових платежів (ст. 241) припиняється, якщо порушник виконав своє зобов'язання ретроактивно до того, як суд першої інстанції приступив до винесення вердикту [35].

Отже, дослідивши кримінальне законодавство щодо звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків європейських країн, можна констатувати, що питання про звільнення від кримінальної відповідальності в їхньому кримінальному законодавстві також вирішується по-різному. До того ж розбіжності полягають як в особі, яка повинна сплатити податковий борг, так і в часі вчинення таких дій.

Щодо Кримінального кодексу України, то він також є одним із небагатьох в Європі, який містить відповідну заохочувальну норму про звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів, (обов'язкових платежів), що закріплена в ч. 4 ст. 212 КК України. Причому законодавцем по-своєму визначено відповідні вимоги до підстави для звільнення: особа звільняється від кримінальної відповідальності за вказаний злочин, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їхньою несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Висновки. Отже, завдяки порівняльно-правовому методу дослідження можна встановити наявність окремих спільних рис у формулюванні заохочувального припису, закріпленого в ч. 4 ст. 212 КК України, та відповідних заохочувальних положень кримінального законодавства значної частини пострадянських країн, зокрема, щодо вимоги відшкодування збитків при умисному ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) із метою звільнення від кримінальної відповідальності (кримінальні закони Азербайджанської Республіки, Республіки Грузії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан). До того ж варто констатувати й те, що кожен із наведених кодексів водночас висуває свої вимоги до післязлочинної поведінки суб'єкта кримінального правопорушення за умисне ухилення від сплати податків, зокрема вимоги щодо моменту вчинення злочину, суми сплати коштів до бюджету, добровільності таких дій тощо. Щодо країн Європи, то вказаний субінститут звільнення від кримінальної відповідальності передбачений лише у кримінальному законодавстві Іспанії, Сан-Марино та Чеської Республіки.

На підставі викладеного зазначимо, що вивчення зарубіжного досвіду підтвердило доцільність існування у Кримінальному кодексі України норми про звільнення від кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а також вказало на наявність у ньому певних резервів для подальшого вдосконалення цієї заохочувальної норми, заповнення яких дозволить уникнути помилок, допущених іншими країнами в законодавчій техніці формулювання зазначеного заохочувального припису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О.О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти. Київ: Істина, 2006. 647 с.
2. Уголовный кодекс Республики Беларусь по состоянию на 18 июля 2017 г. URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>.
3. Уголовный кодекс Республики Армения по состоянию на 9 июня 2017 г. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>
4. Penal Code of Republic of Estonia (inforce from 01.07.2016). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=424250
5. Kriminālikums. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>
6. Уголовный кодекс Литовской Республики по состоянию на 12 февраля 2007 г. URL: <https://crimpravo.ru/codecs/litva/2.doc>
7. Уголовный кодекс Республики Молдова (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.04.2014 г.). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=340785
8. Уголовный кодекс Республики Туркменистан с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.11.2014 г. URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14380/preview>
9. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики по состоянию на 15.06.2013 г. URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14108/preview>
10. Уголовный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=1;-117
11. Уголовный кодекс Кыргызской Республики (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.08.2017 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30222833#pos=1;-117
12. Уголовный кодекс Российской Федерации (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.07.2017 г.). URL: <http://www.interlaw.ru/law/docs/10008000/>
13. Уголовный кодекс Республики Таджикистан с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.08.2017 г. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325
14. Уголовный кодекс Республики Узбекистан с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.09.2017 г. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110
15. Уголовный кодекс Грузии по состоянию на 17.10.2014 г. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>
16. Уголовный кодекс Австрии / науч. ред. и вступ. ст. С.В. Милюкова; предисл. Зрнста Ойгена Фабрици; пер. с нем. Л.С. Вихровой. Санкт-Петербург: Юрид. центр «Пресс», 2004. 352 с.
17. Criminal Code of the Republic of Albania (Law № 7895 of January 27, 1995). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=238254
18. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А.И. Лукашова; пер. с болгарск. Д.В. Милушева, А.И. Лукашова; вступ. ст. И.И. Айдарова. Санкт-Петербург: Юрид. центр «Пресс», 2001. 298 с.
19. Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina. URL: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6259/file/FedBiH_CC_2003_amended2016_en.pdf
20. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. и предисл. С.С. Беляева; пер. с датск. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. Санкт-Петербург: Юрид. центр «Пресс», 2001. 230 с.
21. Criminal Code of Republic of Macedoni. URL: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/16066/preview>
22. Кримінальний кодекс Республіки Польща. URL: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6417/file/Poland_CC_1997_am2016_pl.pdf
23. Criminal Code of the Republic of Serbia (Nos. 85/2005, 88/2005 and 107/2005). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=191241
24. Hungary Criminal Code. URL: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5619/file/HUngary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf
25. The Criminal Code of Finland (39/1889, amendments up to 766/2015 included). URL: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>
26. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головки, Н.Е. Крыловой; пер. с франц. и предисл. Н.Е. Крыловой. Санкт-Петербург: Юрид. центр «Пресс», 2002. 650 с.
27. Уголовный кодекс Хорватии. URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=13183>
28. Уголовный кодекс Республики Черногория. URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=287059
29. Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 October 2016). URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/201610010000/311.0.pdf>
30. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н.Ф. Кузнецовой и С.С. Беляева; пер. С.С. Беляева. Санкт-Петербург: Юрид. центр «Пресс», 2001. 320 с.
31. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А.И. Лукашова, Н.Ф. Кузнецовой; вступ. ст. А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой; пер. с польск. Д.А. Барилевич. Санкт-Петербург: Юрид. центр «Пресс», 2001. 234 с.
32. Kodeks karny skarbowy 2018 (Dz.U. 2017, poz. 2226). URL: <http://aktyprawne.poznajpodatki.pl/procedure-i-sankcje/kodeks-karny-skarbowy-2013/2/>
33. Уголовный кодекс Испании / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова. Москва: Зерцало, 1998. 218 с.
34. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1253084&subID=100116531,100116533,100117069,100117427,100117500#text>
35. Trestni zakonik. Zakon Česke republiky № 40/2009 ze dne 8 ledna 2009. URL: <https://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-c-40-2009-sb-trestni-zakonik/uplne/>